

جمهوری اسلامی ایران
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه خاتم

شورای انجمن علمی ایران

بانک پاسارگاد
BANK PASARGAD

شورای انجمن های علمی ایران برگزار می کند:

دانشگاه خاتم ■ چهارشنبه ۳ اسفند ماه ۱۴۰۱ ■ از ساعت ۱۴:۰۰ الی ۱۹:۰۰

عنوان همایش:

چهل سال سیاست گذاری در بخش کشاورزی: تجارب، آموزه ها و الزامات

محورهای همایش:

- سیمای سیاست گذاری کشاورزی ایران: چالش ها، مشکلات و دست آوردها؛
- تعامل و اثرگذاری های سیاست گذاری بخش کشاورزی با اقتصاد ملی (تقابل یا هم سوئی)؛
- جایگاه الگوهای توسعه و نظام های بهره برداری در سیاست گذاری بخش کشاورزی؛
- دانش بنیان ها و تحولات سیاست گذاری در بخش کشاورزی؛
- برنامه هفتم توسعه و الزامات و تأکیده های لازم در سیاست گذاری پنج ساله برای بخش کشاورزی و روستایی؛
- مدیریت سیاست گذاری آب، منابع - چالش ها و عرضه - توزیع

دبیرخانه همایش:

تهران، خیابان سیدجمال الدین اسدآبادی، خیابان ابن سینا، خیابان ۳۵، پلاک ۵،
شورای انجمن های علمی ایران
info@cisa.ir ■ تلفن: ۱۲-۸۶۱۰۲۰۹ ■ فاکس: ۸۸۰۵۴۴۵۷
www.cisa.ir

محل برگزاری همایش:

تهران، خیابان ملاصدرا، خیابان شیراز شمالی، خیابان حکیم اعظم، شماره ۳۰، دانشگاه خاتم
www.khatam.ac.ir ■ فاکس: ۸۶۲۲۴۶۸ ■ تلفن: ۸۹۱۷۴۰۹۱

جایگاه الگوهای توسعه و نظام‌های بهره‌برداری در سیاست‌گذاری بخش کشاورزی

تهیه و تنظیم: کارگروه علمی همایش

اسفند ۱۴۰۱

واژه شناسی نظام های بهره برداری

واژه یا اصطلاح نظام بهره برداری (Exploitation System) از دو جز **نظام** و عبارت **بهره برداری** تشکیل شده است.

- **نظام** را می توان ترکیب بند و مجموعه ای از کنش ها و واکنش ها بین اجزایی متعامل که وجود و روابط مابین آنها سازنده کلیتی برخوردار از هدفی خاص باشد، دانست، به طوری که اجزاء جهت تحقق یابی کارکردهایی معین، یکدیگر را یاری می نمایند.
- **بهره برداری** را براساس دو واژه بهره بردار یا واحد بهره برداری می توان به صورت واحد مستقل تولیدی فرض نمود که در آن مالکیت و فاعلیت تحت مدیریتی واحد یا جمعی قرار داشته و اداره فنی و اقتصادی آن بر عهده یک یا چند بهره بردار بوده و هدف سود بردن از یک فعالیت تولیدی یا خدماتی است (تعامل سه جز کارگر، سرمایه ، زمین)

تعریف نام های بهره برداری

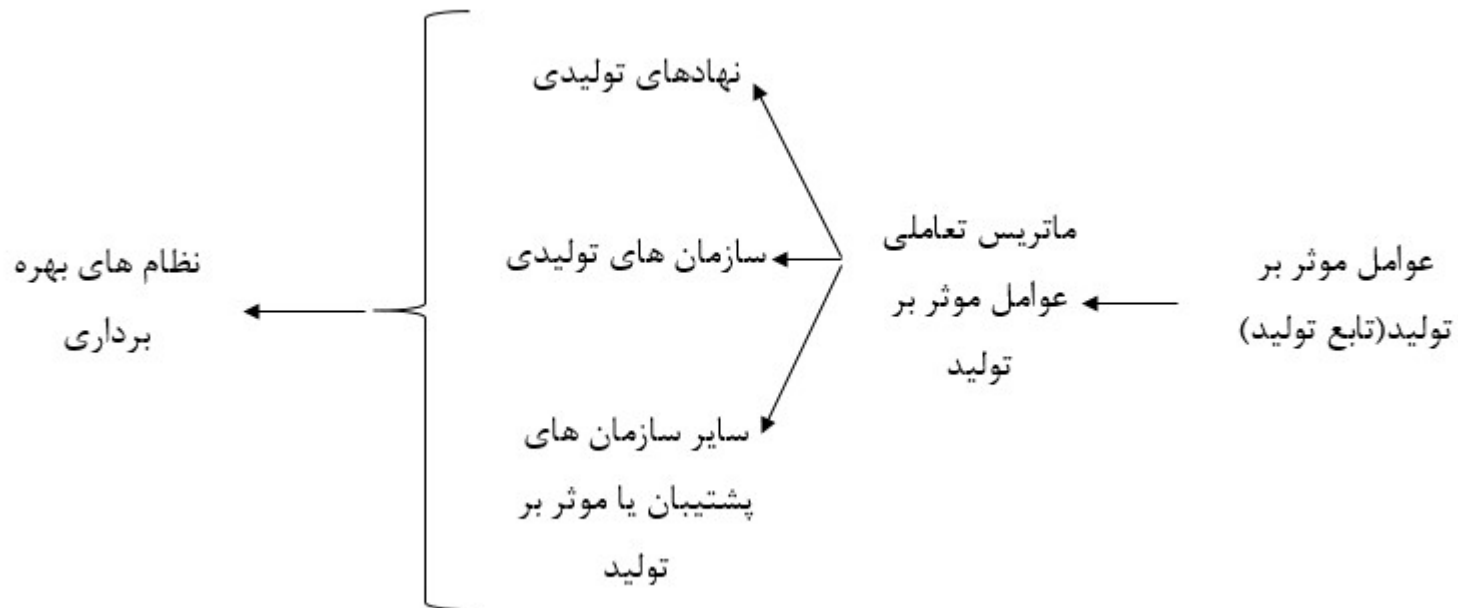
با توجه به تعاریف بالا و واقعیات ساختاری و کارکردی، اجزا و عناصر، نقش ها و ...، نظام بهره برداری، می توان بیان داشت که نظام بهره برداری نوعی نهاد اجتماعی و نمود عینی ساختارهای گوناگون در بخش کشاورزی بوده که بطور مستقیم متأثر از شیوه استفاده از عناصر و عوامل تولید، وضعیت مالکیت، مدیریت و فاعلیت در کار تولید، مجموعه قوانین و قواعد رسمی و غیر رسمی برای بهره برداری از منابع و تولید، نوع تعاملات نظام تولید با محیط اقتصادی-اجتماعی و مواردی همانند آنها می باشد.

برخی از این ساختارها شامل ساختار اقتصادی-اجتماعی، فنی-مدیریتی، مالکیت و فاعلیت، حقوقی-قانونی و غیره هستند. به منظور درک بهتر چنین نمودهای عینی قوام پذیرفته در قالب نهاد اجتماعی، اقدام به نامگذاری و گونه بندی آنها (بر اساس مولفه های موثر و اصلی) در قالب **انواع نظام های بهره برداری** شده است.

بر این اساس می توان استنباط نمود که نظام بهره برداری، اصطلاح مستقلی **نبوده** و پس از تبیین وضعیت نظام تولید و مباحثی همانند در قالب نوعی نظم جدید (نهاد اجتماعی) و بشکلی تدریجی، قابل بازشناسی است و به منظور طراحی **برنامه های توسعه ای** (برنامه ریزی یکپارچه از توسعه) می بایست بدان توجه نشان داد.

تعریف نام های بهره برداری

تعامل عوامل تولید، نهادهای تولیدی، سازمان های تولیدی و نظام بهره برداری با یکدیگر

تقسیم بندی نظام‌های بهره‌برداری و گونه‌شناسی

در تقسیم بندهای کلیشه‌ای به عمل آمده از نظام‌های بهره‌برداری، غالباً **نظام‌های بهره‌برداری زراعی**، براساس تطور تاریخی و صور تجربی آزمون شده معادل نظام بهره‌برداری پنداشته می‌شوند و گونه‌بندی‌هایی نظیر خرده‌دهقانی مستقل، دهقانی، سهم‌بری، مشاع‌کاری، واحدهای زراعی سرمایه‌داری، اجاره‌داری، تعاونی تولید کشاورزی، سرمایه‌داری، شرکت‌های سهامی زراعی، کشت صنعت‌ها و غیره از آن صورت پذیرفته است (لهسایی زاده، ۱۳۷۵) این در حالی است که در هر یک از حوزه‌های کشاورزی و منابع طبیعی، می‌توانیم با صور مختلفی از نظام‌های بهره‌برداری مواجه باشیم.

در نگاهی فراگیر می‌توان انواع نظام‌های بهره‌برداری را براساس **حوزه‌فعالیتی**، نوع برخورد با منابع اولیه تولید، میزان کارایی و بهره‌وری عوامل تولید، میزان سود و بهره‌مندی هریک از ذینفعان درگیر در روند تولید، میزان اختیار یا اجبار هریک از اشخاص شرکت‌کننده، میزان ریسک موجود، گرایش به نوع دگرترین اقتصادی و اجتماعی کلان (نظیر سرمایه‌داری، سوسیالیستی، کمونیستی...)، ارتباط با صنایع تبدیلی، هدف تولید، نوع فناوری مناسب تعریف شده، بردارشناسی ارتباطی بین چهار مولفه فرد، سایر اعضا، دولت، سایر تشکلهای شاخص‌هایی همانند آن تقسیم‌بندی نمود.

تقسیم بندی نظام‌های بهره‌بر داری و گونه‌شناسی

جدید	قدیم
<ul style="list-style-type: none">• شاخص های کلان در تحلیل نظام موثرترند.• عموماً دارای مدیریت باز و فراگیر هستند.• تاکید ویژه ای بر ابعاد اقتصادی و سیاسی و رژیم حقوقی می نمایند.• غالباً دارای اهداف تجاری هستند.• با نظام های اقتصادی و اجتماعی موجود، ارتباط و پیوند ناگسستنی دارند.	<ul style="list-style-type: none">• شاخص های خرد در تحلیل نظام موثر هستند.• غالباً دارای مدیریت بسته و محلی می باشند.• تاکید بیشتری بر ابعاد اجتماعی و فرهنگی، خصوصاً در سطوح منطقه ای دارند.• عموماً به صورت و با اهداف معیشتی فعالیت دارند.• ارتباط محدودی با سایر نظام های اقتصادی و اجتماعی مردم دارند.

کاربردهای دانش مربوط به نظام‌های بهره‌برداري

در نگاهی سطحی، کارکردهای تسلط بر دانش نظام‌های بهره‌برداري تنها مربوط به تبیین وضع موجود نظام‌ها می‌شود. حداکثر کاربرد قابل تصور با چنین دیدگاهی را می‌توان در افزایش بهره‌وری و ارتقا کارآمدی نظام‌های بهره‌برداري دانست. در حالی که در عمل، وضع بسیار پیچیده‌تر از برداشت‌های سطحی و متعارف بوده و کاربردها و کارکردهای متصور را می‌بایست در شبکه‌ای در هم تنیده ملاحظه نمود. برای شفاف‌تر شدن بحث، بشکلی کاربردی اقدام به تبیین برخی از مهمترین حوزه‌های کاربرد این علم می‌گردد.

- تغییر نظام‌ها و تحول‌پذیری آنها
- فعالیت‌ها و اقدامات همگرا با محیط زیست
- معیشت پایدار (معیشت پایدار که از طریق تغییر دیدگاه‌های متعارف در زمینه فقر، مشارکت و توسعه پایدار)
- استفاده مناسب از نهاده‌های و مدیریت بحث کمیابی‌ها
- مدیریت ریسک در تولید
- امنیت ملی
- ...

تحول پذیری نظام‌های بهره برداری

پس از بازنگری و تحلیل یافته‌های مرتبط با سه سوال فوق، نوبت به پاسخگویی به سوالات مرحله دوم با هدف پیش بینی تاثیر و تاثرات و شناخت جهت گیری‌های آتی و جهت دهی مجدد به برخی تعاملات با هدف طراحی الگوهای توسعه‌ای بخش، به شرح زیر می‌رسد:

- اثر الگوهای توسعه‌ای بر سطوح دیگر (نظام بهره‌برداری، مجموعه، مزرعه) چگونه است؟
- وضعیت اثرگذاری‌های متغیرهای محیطی (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، قانونی، نهادی، آموزشی و ...) بر تغییر پذیری نظام‌های بهره‌برداری به چه صورتی است؟
- وضعیت چالش‌ها و مشکلات، فرصت‌ها و مزیت‌ها، مداخله‌گری‌های احتمالی به چه صورتی است؟
-

در واقع پیش بینی تغییرات و شناخت جهت‌گیری‌ها علاوه بر ترسیم سیمای مناطق، نیازمند طراحی یک ساختار یا مدل بررسی تعاملات، وضعیت محتوایی و اطلاعاتی عناصر نظام‌های بهره‌برداری و شرایط محیطی و در نهایت تحلیل تعاملی این موارد با یکدیگر است.

تحول پذیری نظام‌های بهره برداری

پس از بازنگری و تحلیل یافته‌های مرتبط با سه سوال فوق، نوبت به پاسخگویی به سوالات مرحله دوم با هدف پیش بینی تاثیر و تاثرات و شناخت جهت گیری‌های آتی و جهت دهی مجدد به برخی تعاملات با هدف طراحی الگوهای توسعه‌ای بخش، به شرح زیر می‌رسد:

- اثر الگوهای توسعه‌ای بر سطوح دیگر (نظام بهره‌برداری، مجموعه، مزرعه) چگونه است؟
- وضعیت اثرگذاری‌های متغیرهای محیطی (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، قانونی، نهادی، آموزشی و ...) بر تغییر پذیری نظام‌های بهره‌برداری به چه صورتی است؟
- وضعیت چالش‌ها و مشکلات، فرصت‌ها و مزیت‌ها، مداخله‌گری‌های احتمالی به چه صورتی است؟

... -

در واقع پیش بینی تغییرات و شناخت جهت‌گیری‌ها علاوه بر ترسیم سیمای مناطق، نیازمند طراحی یک ساخت یا مدل بررسی تعاملات، وضعیت محتوایی و اطلاعاتی عناصر نظام‌های بهره‌برداری و شرایط محیطی و در نهایت تحلیل تعاملی این موارد با یکدیگر است.

ارزشیابی کارآمدی نظام های بهره برداری

ارزشیابی نظام های بهره برداری در گام نخست وابسته به درک مفهوم نظام بهره برداری بعنوان نوعی نهاد اجتماعی بوده و سپس با توجه به هدف ارزشیابی، می تواند در سطوح کلان، خرد و یا حتی مولفه های ساختاری یا کارکردی صورت پذیرد.

بر این قاعده، ارایه تحلیل از نظام های بهره برداری می تواند در سه **سطح کلان** (نظیر توسعه ملی، فعالیت ها و اثرگذاری ها و اثرپذیری های بین بخشی و ...)، **میانی** (توسعه بخش کشاورزی و روستایی، توسعه منطقه ای) و **سطوح خرد** (سطح مزرعه و روستا)، همچنین مقایسه نظام ها با یکدیگر، مقایسه یک نظام در دوره ها و شرایط مختلف با خودش، مقایسه ابعاد مختلف نظام ها با استانداردها و غیره صورت پذیرد.

نظام تولید کشاورزی

نظام تولید کشاورزی از جمله مقولاتی است که متاسفانه بدلیل درک اولیه نادرست از آن با سایر مفاهیم هم‌تراز یا مرتبط (نظیر نظام بهره برداری)، اشتباه گرفته می‌شود.

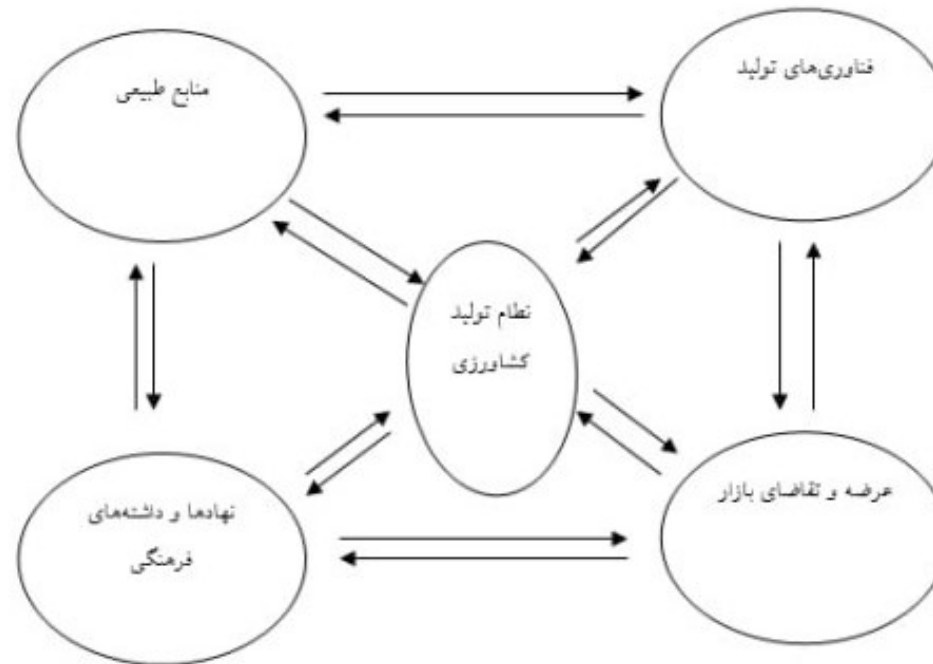
نظام تولید صرفاً نظامی جهت استفاده از منابع، استحصال آن و حتی تأکید و توجه به پایداری در معنای ممانعت از تخریب و انجام فعالیت‌های ترمیمی و جبرانی در حوزه کشاورزی و منابع طبیعی نبوده، بلکه نظامی جهت ترکیب و تلفیق بهینه عوامل تولید در راستای افزایش کارایی، اثربخشی و بهنگامی کیفیت و کمیت تولید در بخش کشاورزی و منابع طبیعی می‌باشد.

نظام تولید کشاورزی از چهار مولفه منابع طبیعی، فناوری‌های تولید، نهادها و داشته‌های فرهنگی و در نهایت عرضه-تقاضای بازار، تشکیل شده است.

با وجود آنکه تقسیم‌بندی‌های متنوعی از نظام تولید کشاورزی بعمل آمده است، اما در برداشتی کلی می‌توان نظام‌های تولید کشاورزی را به سه دسته کشاورزی سنتی، کشاورزی متداول و کشاورزی پایدار (خود دارای سه زیر نظام یا نظام تولیدی شامل تولید تلفیقی کشاورزی، کشاورزی ارگانیک و کشاورزی بیو دینامیک است) تقسیم‌بندی نمود.

نظام تولید کشاورزی

مولفه‌های سازنده مفهوم نظام تولید کشاورزی

مقایسه دو اصطلاح نظام تولید و نظام بهره برداری

مقایسه دو اصطلاح **نظام تولید و نظام بهره برداری** نیز نشان دهنده نکات جالب توجهی می باشد.

نظام های تولید، الگوها و مدل های مدیریت بخش کشاورزی بوده که بر اساس شرایط و ویژگی های فنی، اجتماعی، اقتصادی، قانونی و غیره شکل گرفته و توسعه می یابند.

در حالیکه نظام های بهره برداری، الگوها و مدل های سیاستگذاری و مدیریت کلان بخش بوده که در ارتباط مستمر با تغییرات سایر بخش ها قرار دارد.

نظام بهره برداری بیش از اینکه جنبه مدیریتی داشته باشد، جنبه **سیاست گذاری و سیاستی** دارد.

بر این قاعده، نظام بهره برداری امری **بشدت تاریخی** بوده و در مقابل، نظام تولیدی امری **رویه ای و روندی** محسوب می شود.

باتشکر از توجه شما

